
NEKI MATERIJALNI DOKAZI SLAVENSKIH POHODA U ROMANSKO PODRUČJE UZDUŽ ISTOČNE OBALE JADRANA

Ovaj stručni članak prikazuje neke mjestimične materijalne nalaze kao svjedočanstva o slavenskim pohodima i privremenim naseljima u pretežno romanskoj Dalmaciji i Istri u ranom srednjem vijeku. Arheološka istraživanja razdoblja od šestog do osmog stoljeća u istočnojadranskim područjima Hrvatske objavljena su u skromnoj mjeri te i dalje postoje značajna neslaganja u tumačenju tog procesa kod raznih autora. Sada je, međutim, moguće prepoznati glavne točke međusobnog prožimanja dviju kultura, slavenske i romanske, na istočnojadranskoj obali. Taj je proces usporediv s nekim slučajevima u jadranskom zaleđu, no još i više s procesima u grčkim obalnim i otočnim područjima.

Ključne riječi: slavenska keramika, romanska keramika, istočnojadranska obala, doba seobe, doseljavanje Slavena

SOME MATERIAL EVIDENCE OF SLAVIC INCURSIONS INTO ROMANIC TERRITORY ALONG THE EASTERN COAST OF THE ADRIATIC

The paper aims to present some scattered material finds as evidence of Slavic raids and temporary settlements into predominantly Romanic Dalmatia and Istria in the early medieval period. Archaeological research of the period between the sixth and eighth centuries in eastern Adriatic coastal areas remains unpublished in Croatia, and there is still great divergence in the interpretation of this process among the various authors. It is now possible, however, to identify the main points of the interpenetration of these two cultures, Slavic and Romanic, on the eastern Adriatic coast. The process can be compared to some of the examples from the Adriatic hinterland but even more closely to the processes in the Greek coastal and island areas.

Key words: Slavic pottery, Romanic pottery, eastern Adriatic coast, migration period, settling of Slavs

Povijesna je činjenica da su krajem šestog te osobito početkom sedmog stoljeća Slaveni prodrli u jugoistočnu Europu i na istočni Jadran. U povijesnim izvorima njihov je dolazak opisan kao početno razoran i grabežljiv. Spominju se razaranja sela, palež, pljačka, porobljavanje i tome slično. U bizantskim izvorima Slaveni su opisani kao barbari i divlji ljudi. Pljačkali su po Trakiji, Iliriji i Grčkoj tijekom gotovo čitave Justinijanove vladavine (527. – 565.). Svi njihovi pohodi povezani su s otimanjem i razaranjem te prijenosom plijena i robova na drugu stranu Dunava.¹

B. Grafenauer opisuje nestanak kršćanskih dijeceza u povijesnim izvorima. Dijeceze u naseljima *Virunum* (Zollfeld) i *Poetovio* (Ptuj) nestaju iz pisanih izvora do 579. godine, one u naseljima *Celeia* (Celje) i *Emona* (Ljubljana) do 588., dok one u naseljima *Teurnia* (Spittal am Drau) te *Agunt* (Lienz) nisu spomenute nakon 591., sve zbog razornog slavenskog prodora.²

Sedmo stoljeće ne donosi olakšanje: druga knjiga *Čudesna svetog Demetrija* opisuje slavenske pljačke i osvajanja u Grčkoj i na njezinim otocima od 610. do 625. godine.³ Oko 600. godine Slaveni prodiru u Istru i Dalmaciju iz smjera Panonije i Koruške te stižu do središta Dalmacije i same Salone nekoliko godina kasnije.⁴ Pavao Đakon piše 611. godine o tome kako su Slaveni nasilno pljačkali Istru te ubili mnoštvo vojnika. Također piše da je papa Ivan IV. od 640. do 642. godine uputio opata Martina da od Slavena otkupi zarobljenike, dokazujući tako da su već naselili tu provinciju.⁵ Narav tih prodora očito se promijenila te je jasno da to počinje biti zaposjedanje prostora, tj. stalno naseljavanje.

Povijesni su izvori prilično jasni o tome što se zbivalo u šestom i sedmom stoljeću. Arheološka iskapanja, međutim, nisu uspjela pronaći značajne tragove prvih dodira slavenskih naseljenika i domicilnog romanskog stanovništva. Pažljiv pregled arheoloških iskapanja, i onih starijih i onih novijih datuma, ipak otkriva neke materijalne dokaze slavenskih provala.

Kako se može arheološki uočiti proces slavenskog osvajanja? Prije svega, možemo zapaziti promjene u stilu života Rimljana koje su prouzročene višegodišnjim, besprekidnim ratovanjem. Postoje tragovi razaranja ruralnih vila, otvorenih naselja te osobito crkava. S razaranjem građanske uprave i dijeceze, preostalo romansko stanovništvo traži sigurnost u utvrđenim gradinama (*refugia*), obalnim utverdama (*castra*), u pećinama ili na otocima.

U nekim mjestima možemo naći prve tragove materijalne kulture novopridošlih stanovnika, prvenstveno u raznim objektima ruševnih rimskih naselja. Za sada nema, nažalost, nikakvih saznanja o samostalnim naseljima prvih

Historical fact: at the end of the sixth century, and in particular at the beginning of the seventh century, the Slavs entered southeast Europe and the eastern Adriatic. Their arrival is described in historical sources as initially destructive and predatory. There is mention of the destruction of villages, arson, robbery, the capture of slaves and so forth. In Byzantine sources Slavs are described as barbarians and wild people. Throughout almost all of Justinian's reign (527-565) they looted Thrace, Illyria and Greece. All their incursions are associated with plunder and destruction and the transfer of spoils and slaves to the other side of the Danube.¹

B. Grafenauer describes the disappearance of Christian dioceses in the historical sources. Dioceses in *Virunum* (Zollfeld) and *Poetovio* (Ptuj) disappear from written sources by 579, those in *Celeia* (Celje) and *Emona* (Ljubljana) by 588, while those at *Teurnia* (Spittal am Drau) and *Agunt* (Lienz) are no longer mentioned after 591, all due to the destructive Slavic penetration.²

The seventh century brings no relief: Book II of the *Miracles of Saint Demetrius* describes the marauding and conquering Slavs in Greece and its islands in the years between 610 and 625.³ Around the year 600, the Slavs penetrate into Istria and Dalmatia from the direction of Panonia and Carinthia and reach the centre of Dalmatia and Salona itself a few years later.⁴ Paul the Deacon writes that in 611 the Slavs had violently looted in Istria and killed a multitude of soldiers. He also writes that Pope John IV sent the abbot Martin in 640 to 642 to redeem the prisoners from the Slavs, proving that they had already settled in the province.⁵ Obviously, the character of the intrusions had changed, and it is evident that this was now actually an occupation of the area, i.e. a permanent settlement.

The historical sources are quite clear on the events in the sixth and seventh centuries. Archaeological excavation, however, has failed to identify significant traces of the first contacts of Slavic settlers with Romanic natives. A close examination, however, of the archaeological excavations, both old and new, does reveal some material evidence of Slavic raids.

How can the process of Slavic conquest be archaeologically spotted? Firstly, lifestyle changes among the Romans as a result of many years of continuous warfare can be noted. There are traces of the destruction of rural villas, open settlements and especially of churches. As the civil administration and dioceses are destroyed, the remaining Romanic population sought security in fortified hill forts (*refugia*), coastal forts (*castra*), caves or islands.

1 M. Gimbutas 1971, 100–101.
2 B. Grafenauer 1971, 26.
3 M. Gimbutas 1971, 103.
4 M. Gimbutas 1971, 105.
5 M. Levak 2007, 15.

1 M. Gimbutas 1971, 100–101.
2 B. Grafenauer 1971, 26.
3 M. Gimbutas 1971, 103.
4 M. Gimbutas 1971, 105.
5 M. Levak 2007, 15.

Slavena iz šestog i sedmog stoljeća u otvorenim ruralnim područjima izvan rimskih aglomeracija u obalnim područjima Jadrana.⁶

Proučavanje ruševina urbanih naselja i glavnih rano-kršćanskih bazilika od ključne je važnosti u pojašnjavanju stanja u tom razdoblju. Pažljivo iskopavanje ključno je ako želimo pronaći tragove. Među najistaknutijim su nalazima iz tog razdoblja oni pronađeni u ruševinama bazilika. Neki svjedoče tek o razaranju, dok nam drugi daju materijalne dokaze o novopridošlicama.

Prema A. Šonji i B. Marušiću bazilika podno Muntajane kod Anžića blizu Poreča srušena je i spaljena krajem šestog ili u ranom sedmom stoljeću.⁷ Ložišta/ognjišta te ranoslavensko posuđe prostoručne izrade (sl. 1) praškog tipa nađeno je na podu crkve.⁸

Druge bazilike u Istri također pokazuju tragove razaranja. B. Marušić tvrdi da su Slaveni spalili baziliku u Nezakciju blizu Pule između 599. i 611. godine. Također ukazuje na tragove vatre na zidovima te na ložišta, suhozidne pregradnje te trobridne strelice, koje pripisuje Avarima.⁹ Opisuje i crkvu svetog Maura blizu Roča gdje je otkrio razbijeni crkveni kameni namještaj u paljevinskom sloju.¹⁰

The first traces of the material culture of the newcomers can be found in some places, primarily in the various structures of ruined Roman settlements. There is as yet, unfortunately, no knowledge of independent sixth and seventh century settlements of the first Slavs in the open country outside Roman agglomerations in the coastal regions of the Adriatic.⁶

In order to clarify the situation during this period it is imperative that we research the ruined urban settlements and major early Christian basilicas. Meticulous excavation is essential if clues are to be found. Some of the most prominent finds from that period come from the ruined basilicas. Some of them bear witness only to destruction, while others provide us with material evidence of the newcomers.

According to A. Šonje and B. Marušić the Muntajana basilica at Anžići near Poreč was demolished and burned at the end of the sixth or in the early seventh century.⁷ Fireplaces/hearths and handmade early Slavic ware (Fig. 1) of the Prague type were found on the floor of the church.⁸

Other basilicas in Istria also bear traces of destruction. B. Marušić contends that Slavs burned down the basilica in

Slika 1. Slavenska keramika iz bazilike podno Muntajane
Figure 1. Slavic pottery from the basilica at Muntajana

foto / photo by: L. Bekić

6 Valja spomenuti kako postoje tragovi ranoslavenskih paljevinskih grobova u zadarskom i šibenskom zaleđu, međutim naselja 7. st. još nisu pronađena.

7 A. Šonje 1978; B. Marušić 1995.

8 L. Bekić 2016, 148–149.

9 B. Marušić 1986.

10 B. Marušić 1987.

6 It is worth mentioning that there are traces of early Slavic incineration graves in the hinterland of Zadar and Šibenik, but the settlements of the 7th century have not yet been found.

7 A. Šonje 1978; B. Marušić 1995.

8 L. Bekić 2016, 148–149.

Paljevinski sloj u obliku tragova vatre i pepela otkriven je tijekom proučavanja ranokršćanske crkve svete Marije u Vrsaru te je uočeno namjerno uništavanje mozaičnog poda. M. Roberti drži da su Langobardi razorili crkvu, dok B. Marušić taj čin pripisuje Slavenima.¹¹

Proučavanje bizantske crkve svete Foške blizu Žminja otkrilo je značajne tragove paleži, koji su prema B. Marušiću tragovi razaranja za vrijeme slavenskih prodora u sedmom stoljeću.¹²

Ostatci bazilike iskopani su u Starom Gočanu na Rogatici. Sudeći po porušenom crkvenom kamenom namještaju u paljevinskom sloju, bazilika je uništena prilikom slavenskog napada u sedmom stoljeću.¹³

Tragovi razaranja uočeni su tijekom iskopavanja velike bazilike na nalazištu Pul Vele crikve u središtu Rijeke, koje je vodio J. Višnjčić. Na mozaičnom podu otkrivena su ložišta,

Nesactium near Pula between 599 and 611. He also points to traces of fire on the walls and at the fireplaces, dry-stone wall remodelling and trilobate arrowheads, which he ascribes to the Avars.⁹ He also describes the church of St Maurus near Roč where he discovered broken stone church furniture in a burn layer.¹⁰

During research of the early Christian church of St Mary in Vrsar a burn layer in the form of traces of fire and ash was discovered and the deliberate destruction of the mosaic floor was observed. M. Roberti believes that the Lombards destroyed the church, while B. Marušić attributes the act to the Slavs.¹¹

Research of the Byzantine church of St Fusca (*Sveta Foška*) near Žminj has shown significant traces of arson, which B. Marušić believes are traces of destruction from the Slavic penetration of the seventh century.¹²

Slika 2a. Razni ranosrednjovjekovni lonci ručne izrade iz bazilike kod Pul Vele crikve
Figure 2a. Various early medieval handmade pots from the basilica at Pul Vele Crikve

foto / photo by: L. Bekić

11 B. Marušić 1957.

12 B. Marušić 1963.

13 B. Marušić 1984.

9 B. Marušić 1986.

10 B. Marušić 1987.

11 B. Marušić 1957.

12 B. Marušić 1963.

Slika 2b. Tava za pečenje (pekač) ručne izrade iz bazilike kod Pul Vele crikve

Figure 2b. A handmade frying pan from the basilica at Pul Vele Crikve

foto / photo by: L. Bekić

a u slojevima štete ulomci ranosrednjovjekovne keramike prostoručne izrade (sl. 2). AMS C14 radiougljična analiza pokazala je da se jedno od ognjišta može datirati u 611 ± 25 CalAD godinu.¹⁴

U zadarskom zaleđu, u Podvršju, istraživanje A. Uglešića otkrilo je ranokršćansku dvostruku crkvu, sagrađenu u petom i šestom stoljeću. Po ostacima gara na podu zaključeno je da se crkva srušila u požaru u prvoj polovini ili sredinom sedmog stoljeća. Suhozidna pregradnja objekata također je uočena te se otkrilo nekoliko posuda ručne izrade (sl. 3). Lonci se mogu pripisati Slavenima novopridošlim u drugoj polovini sedmog stoljeća.¹⁵

U Dalmaciji također ima nekoliko bazilika koje pokazuju takve tragove razaranja. *Ad basilicas pictas*, ranokršćansko središte u Splitu, razoreno je početkom ili sredinom sedmog stoljeća, o čemu svjedoči paljevinski sloj koji pokriva gotovo čitavu površinu nalazišta, osobito kod krstionice (*baptisterium*) i kod sjevernog profila iznad mozaičnog poda.¹⁶

Tragove koji ukazuju na razorna zbivanja za vrijeme slavenskih osvajanja bivših rimskih istočnojadranskih pokrajina, osim kod bazilika, nalazimo i kod rimskih vila i naselja.

V. Girardi Jurkić navodi da se rimska vila kod Červar Porata srušila u vrijeme avarsko-slavenskih najezdi krajem šestog stoljeća. Određuje i trenutak prestanka upotrebe određenih gospodarskih dijelova kompleksa. Također opisuje

The remains of a basilica were excavated at Stari Gočan on Rogatica. Judging by the ruined church stone sculptures in the burn layer, the basilica was destroyed during a seventh century Slavic attack.¹³

Traces of destruction were observed during excavations conducted by J. Višnjčić of a large basilica at the Pul Vele Crikve site in the centre of Rijeka. Fireplaces were discovered on the mosaic floor and sherds of handmade early medieval ware (Fig. 2) were found in the layers of rubble. AMS C14 radiocarbon analysis showed that one of the hearths can be dated to 611 ± 25 CalAD.¹⁴

In the hinterland of Zadar, in Podvršje, research by A. Uglešić revealed an early Christian double church, built in the fifth and sixth centuries. From the residue of soot on the floor it was concluded that the church collapsed in a fire, in the first half or the middle of the seventh century. Drystone wall remodelling of the structures was also observed, and several handmade vessels (Fig. 3) were found. Pots can be attributed to the Slavic newcomers of the second half of the seventh century.¹⁵

A number of other basilicas in Dalmatia also bear this kind of evidence of destruction. The early Christian cult centre *Ad basilicas pictas* in Split was destroyed in the early or mid-seventh century, as evidenced by a burn layer covering almost the entire surface of the site, especially at the baptistery (*baptisterium*) and the northern profile above the mosaic floor.¹⁶

Besides the basilicas, Roman villas and settlements can also provide clues to the destructive events during the Slavic conquest of the former Roman provinces on the eastern Adriatic.

V. Girardi Jurkić notes that the Roman villa in Červar Porat collapsed at the time of the Avar-Slavic invasions at the end of the sixth century. She specifies the termination of usage of certain commercial parts of the complex. She also describes makeshift hearths dug into lime floors or in shallow pools and stone receptacles.¹⁷

A number of makeshift homes were discovered in the "chequered mosaic" building at the complex of the late

14 L. Bekić 2016, 152–154.

15 K. Gusar 2011.

16 F. Oreb, T. Rismondo, M. Topić 1999, 32.

13 B. Marušić 1984.

14 L. Bekić 2016, 152–154.

15 K. Gusar 2011.

16 F. Oreb, T. Rismondo, M. Topić 1999, 32.

17 V. Girardi Jurkić 1981, 88.

Slika 3. Slavenska keramika iz bazilike u Podvršju

Figure 3. Slavonic pottery from the basilica at Podvršje

foto / photo by: L. Bekić

improvizirana ognjišta koja su ukopana u vapnene podove ili u plitke bazene i kamene posude.¹⁷

Nekoliko improviziranih objekata pronađeno je u zgradi s mozaikom uzorka šahovske ploče, u kompleksu kasnorimske vile na poluotoku Vižula kod Medulina. Jedna je velika soba podijeljena suhozidnim pregradama položenim izravno na mozaični pod. Razaranje i adaptacija prostora dogodili su se krajem šestog i tijekom sedmog stoljeća. K. Džin smatra da je svaku sobu zauzela po jedna barbarska obitelj.¹⁸

Ranorimska vila na položaju Krvavići – Boškina blizu Marčane, napuštena je već u drugom stoljeću. Služila je kao kamenolom u kasnorimskom razdoblju, a keramika iz sedmog stoljeća, otkrivena u površinskom sloju raspadajućih ostataka vile (sl. 4), najvjerojatnije je trag privremenog tabora slavenskog plemena.¹⁹

Ranobizantsko naselje Vistrum razvilo se na mjestu ostataka rimske vile rustike u zaljevu Veštar blizu Rovinja. Nije pružilo dostatnu sigurnost te je napušteno uslijed napada za vrijeme prodora slavenskih naseljenika sredinom sedmog stoljeća, točnije poslije razdoblja od 659. do 668. godine, na što ukazuje najmlađa pronađena kovаница, pripisana Konstansu II.²⁰ Moguće je i da je masovna grobnica pogubljenih slavenskih doseljenika, pronađena na nedalekoj gradini Monkodonja, povezana s napuštanjem Vistruma.²¹

Kod Tarsatice (Rijeka) iskopano je kasnorimsko vojno zapovjedništvo (*principia*). Bilo je dio obrambenog

Roman villa on the Vižula peninsula near Medulin. A large room was subdivided with drystone walls laid directly on the mosaic floor. The destruction and conversion of space occurred at the end of the sixth and in the course of the seventh century. K. Džin postulates that each room was occupied by one barbarian family.¹⁸

The early Roman villa of Krvavići – Boškina near Marčana had been abandoned by the second century. It was used as a quarry in the late Roman period, with seventh century pottery discovered at the surface layer of the crumbling remains of the villa (Fig. 4), most likely traces of the temporary encampment of a Slavic tribe.¹⁹

Vistrum, an early Byzantine civil settlement, developed at the site of the remains of a roman *villa rustica* at Veštar cove near Rovinj. It did not provide adequate security and was abandoned in the wake of attacks during the penetration of Slavic settlers in the mid-seventh century – more precisely after the period from 659 to 668, based on the most recent coin found, attributed to Constans II.²⁰ It is also possible that a mass grave of executed immigrant tribespersons, found at the nearby Monkodonja hill fort, is related to the abandonment of the Veštar site.²¹

A late Roman military headquarters (*principia*) was excavated at the site of Tarsatica (Rijeka). It was part of the defensive system – *Clastra Alpium Iuliarum limes* at Tarsatica. A damaged drystone wall structure was found during the excavation of what was once a late Roman period square. Fragments of handmade pottery were found in the layers next to this structure. The potsherds originating from SU 68 in the collapse rubble of the *principia* square are few in number, but obviously constitute the first traces of the earliest settlement that followed the

17 V. Girardi Jurkić 1981, 88.

18 K. Džin 2011, 103.

19 L. Bekić 2007, 139–141.

20 Najmlađe kovаницe iz Vistruma mogu se pripisati Mauriciju Tiberiju i Konstansu II. Vidi L. Bekić 2014, 147–148.

21 B. Hänsel et al. 2002.

18 K. Džin 2011, 103.

19 L. Bekić 2007, 139–141.

20 The most recent coins from Vistrum can be attributed to Mauricius Tiberius and Constans II. See L. Bekić 2014, 147–148.

21 B. Hänsel et al. 2002.

sustava, limesa pod imenom *Clastra Alpium Iuliarum* kod Tarsatike. Oštećeni suhozidni objekt pronađen je tijekom iskopa negdašnjeg kasnorimskog trga. Ulomci keramike ručne izrade nađeni su u slojevima pored tog objekta. Ulomci keramike koji potječu iz SJ 68 u sloju urušenja trga principije, malobrojni su, ali očito predstavljaju prve tragove najranijeg naseljavanja nakon propasti i napuštanja vojnog zapovjedništva i grada.²²

To nije prvi put da je u Rijeci nađena prostoručno izrađena barbarska keramika. Za vrijeme čestih građevinskih radova poduzetih u gradskom središtu R. Starac bilježi višestruke nalaze ulomaka keramike koja se može pripisati barbarskim narodima, bilo germanskog bilo slavenskog podrijetla, koji su naselili bivšu rimsku utvrdu. Uglavnom su nađeni u Užarskoj te Ciottinoj ulici, smještenim usred negdašnje rimske Tarsatike.²³ R. Starac našao je i mnogobrojne lonce prostoručne izrade u ranosrednjovjekovnim slojevima tijekom istraživanja provedenih unutar zidina kasnorimskog Osora.²⁴

Aenona (Nin), još jedno naseljeno mjesto u rimskoj Dalmaciji, pruža nam obilje tragova novopridošlog stanovništva. J. Belošević vodio je iskope niza nastambi podignutih oko crkve Svetog Križa.²⁵ Pripisane su romanskom stanovništvu i slavensko/hrvatskim doseljenicima, što je dodatno potvrđeno iskopima koje je vodio M. Radović na nalazištu Nin – Banovac.²⁶ To dokazuje naseljavanje Slavena u nekim rimskim urbanim sredinama u ranom srednjem vijeku.

Nova istraživanja daju uvid u ranobizantski sustav utvrda koji je trebao spriječiti prodor Slavena i Avara, osiguravajući cestu prema Solini (Solin).²⁷ Pitanje nasilnog pada ili postupnog napuštanja Salone ostaje otvoreno, no ostave kovanog novca koje se mogu pripisati sredini sedmog stoljeća (Heraklije 610. – 641.) svjedoče dramatičnim događajima konačne slavenske prevlasti.²⁸

Narona (Vid kod Metkovića) je još jedan važan grad, vjerojatno napušten za vrijeme vladavine Mauricija Tiberija (582. – 602.), na što ukazuje najmlađi tamo pronađeni kovani novac. Ostava zlatnika, najmlađih iz ove ere, skrivena je u blizini foruma uslijed prijetnji slavenskih pohoda uzduž Dalmacije.²⁹

Uz razvoj kasnorimskih utvrđenih gradova (*castra*) na povoljnim, obranljivim položajima na obali ili na otocima, koje tek treba adekvatno dokumentirati, u Istri i na riječkom području nalaze se brojni tragovi nastanjivanja pečina. Ima među njima i pravih sela, izgrađenih od drva i kamena u osamljenim

Slika 4. Ranosrednjovjekovni lonac ručne izrade iz ruševina vile kod Boškina

Figure 4. An early medieval handmade pot from the remains of the Boškina villa

foto / photo by: L. Bekić

collapse and abandonment of both the military headquarters and the city.²²

This was not the first time that barbarian hand modelled pottery was found in Rijeka. During the frequent construction works undertaken in the city centre R. Starac made multiple finds of potsherds that can be attributed to barbarian peoples, either of Germanic or Slavic origin, which had settled at the former Roman fortification. For the most part they were found in Užarska and Ciottina streets, located in the middle of what was once Roman Tarsatica.²³ He also found numerous handmade pots in early Middle Age layers during investigations within the bounds of the walls of late Roman Osor.²⁴

Another settlement in Dalmatia, *Aenona* (Nin), offers abundant traces of the new population. J. Belošević excavated a number of dwellings built around the Sveti Križ (Holy Cross) church.²⁵ They are attributed to the Romanic and the Slavic/Croatian immigrant populations. This is further supported by M. Radović's excavations at Nin – Banovac.²⁶ This demonstrates the settlement of some Roman urban centres by the Slavs in the early medieval period.

New investigations provide insight into an early Byzantine fortification system that was intended to hold incoming Slavs and Avars at bay, securing the road towards Salona (Solin).²⁷ The question of the violent fall or slow abandonment of Salona is still open, but the hoards of coins that can be attributed to the mid-seventh century (Heraclius 610-641) bear witness to the dramatic events of the final Slavic takeover.²⁸

22 L. Bekić 2009, 105.

23 R. Starac 1994.

24 L. Bekić 2016, 155.

25 J. Belošević 2000.

26 M. Radović 2010.

27 M. Katić 2018.

28 I. Marović 2006a; M. Katić 2018, 248, 274.

29 I. Marović 2006.

22 L. Bekić 2009, 105.

23 R. Starac 1994.

24 L. Bekić 2016, 155.

25 J. Belošević 2000.

26 M. Radović 2010.

27 M. Katić 2018.

28 I. Marović 2006a; M. Katić 2018, 248, 274.

abrijima, koja se mogu smjestiti u vrijeme od četvrtog stoljeća nadalje, no uglavnom u šesto te sedmo stoljeće. To su očito, temeljem nalaza keramike i kršćanske ikonografije urezane u kamene zidove, skrovišta domaćeg romanskog stanovništva. Najpoznatija su takva nalazišta Oporovina, Vrtaška, Druško, Poduporica, Loza, Stub i druge pećine i abriji.³⁰ U Istri su, u ovom kontekstu, najpoznatije pećine Trogrla i Laganiši,³¹ no možemo očekivati da će buduća istraživanja dovesti do otkrivanja novih nalaza iz doba seobe u istarskim pećinama. Slični su nalazi otkriveni i u Dalmaciji. Keramika, amfore i uljanice iz šestog do sedmog stoljeća otkriveni su u pećini Katunište.³²

Osim na obalnim područjima istočnog Jadrana, slični se obrasci ponavljaju drugdje u zaleđu. U Austriji i Sloveniji gradinska skrovišta utemeljena su na strmim liticama. Uz romansko stanovništvo, u nekim slučajevima, ta su mjesta nastanjena i Langobardima, no tu ne nalazimo tragove slavenskih stanovnika. Po napuštanju naselja i dijeceza u dolinama, kršćanski se život nastavlja isključivo u pribježištima (*refugia*) na osamljenim liticama.³³ Neka pribježišta, poput Ajdovskog gradeca i Tonovcovog grada napuštena su u kasnom šestom stoljeću, za vrijeme slavenskih provala, no neka, poput Tinja nad Lokom, opstaju dulje. Ranoslavenska keramika otkrivena je samo na Tinju te S. Ciglenečki drži da to predstavlja robnu razmjenu između doseljenika i starosjedilaca.³⁴

Grad i kasnoantička dijeceza Teurnia nekoć je zauzimala prostor današnjeg sela Sankt Peter in Holz. Uništena je kao urbano središte u ranom sedmom stoljeću, nakon slavenske najezde. U jednoj od najznačajnijih građevina, možda biskupovoj kući, među tragovima obnove zemljani je pod u sobi HA3. U tom sloju F. Glaser otkriva ostatke keramike iz sedmog stoljeća, uključujući amfore kasnog razdoblja. Nađen je i dio ranoslavenskog lonca (sl. 5) praškog tipa.³⁵ F. Glaser drži da je rimsko stanovništvo opstalo unatoč propadanju urbanih obilježja Teurnije.

Starokršćanska bazilika u Klobuku kod Ljubuškog također je uništena u požaru, a u sloju urušenja pronađena je i trobridna strelica avarskog tipa te tragovi pregrađivanja kamenom.³⁶

Čak i na krajnjem jadranskom jugu, kod Sarandë u Albaniji, vidimo iste obrasce povijesnog razvoja. Arheolozi su otkrili da su bazilika i grad Anchiasmos razoreni i napušteni u nekom trenutku između 577. (najmlađa kovanica nađena na mozaiku u bazilici) i 595. godine, nakon čega Anchiasmos prestaje postojati kao biskupsko sjedište. Čak i pisani izvori govore o događajima u godinama 586. i 587., a koji

Narona (Vid near Metković) was another important city, presumably abandoned during the reign of Mauricius Tiberius (582-602) as indicated by the most recent coins found there. A hoard of gold coins, with the most recent from his era, was stashed near the Forum, in the face of the danger of Slavic raids throughout Dalmatia.²⁹

Along with the development of late Roman fortified cities (*castra*) at favourable, defensible positions on the coast or on the islands that have yet to be properly documented, many traces of cave habitation have been found in Istria and in the Rijeka area. Some of these were true villages built of wood or stone at secluded cliff-side caves and can be dated from the fourth century on, but primarily to the sixth and into the seventh century. These are clearly, based on the finds of pottery and of Christian iconography carved into the stone walls, the hiding places of the indigenous Romanic population. The best known such sites are the Oporovina, Vrtaška, Druško, Poduporica, Loza, Stub and other caves.³⁰ In Istria, in this context, the best known are the Trogrla and Laganiši caves,³¹ but it is to be expected that future investigation will lead to more finds from the migration period concealed in Istrian caves. Similar finds were discovered in Dalmatia. Sixth to seventh century pottery, amphorae and oil lamps were found in the Katunište cave.³²

In addition to the coastal regions of the eastern Adriatic, similar patterns are repeated elsewhere in the hinterland. In Austria and Slovenia refuge hill forts are established at steep cliffs. Besides the Romanic population, in some cases, these sites were also populated by the Lombards – traces of a Slavic population, however, were not found there. As urban settlements and dioceses in the valleys are abandoned, Christian life continues only at *refugia* at secluded cliffs.³³ Some *refugia*, like Ajdovski gradec and Tonovcov grad are abandoned in the late sixth century during Slavic incursions, but some survive longer, like Tinje nad Loko. Early Slav pottery has only been discovered at Tinje and S. Ciglenečki believes that it represents a commodity exchange between immigrant and domicile populations.³⁴

The town and Late Antiquity diocese of Teurnia once occupied what is now the village of Sankt Peter in Holz. As an urban centre it was destroyed in the early seventh century following the Slavic invasions. In one of the most significant buildings, perhaps the bishop's house, traces

30 R. Starac 1994, 11–29; D. Komšo, M. Blečić 2007.

31 D. Komšo 2008.

32 M. Zekan 1977; M. Katić 2018, 275.

33 S. Ciglenečki 1999.

34 S. Ciglenečki 2000, 59.

35 L. Bekić 2016, 43–44.

36 S. Sergejevski 1954, 199, sl. 2b, 207. Autor navodi i nalaze keramike u urušenju crkve, neke i s češljastim valovnicama, ali ih smatra „beznačajnima“. Vidi S. Sergejevski 1954, 192.

29 I. Marović 2006.

30 R. Starac 1994, 11–29; D. Komšo, M. Blečić 2007.

31 D. Komšo 2008.

32 M. Zekan 1977; M. Katić 2018, 275.

33 S. Ciglenečki 1999.

34 S. Ciglenečki 2000, 59.

Slika 5. Slavenski lonac iz ruševina Teurnije

Figure 5. Slavic pot from the ruins of Teurnia

foto / photo by: L. Bekić

se tiču provala Slavena, kad su, prema *Kronici iz Monemvasije*, opustošili razna područja, među njima i Stari Epir.³⁷ Ulomci ranoslavenske keramike prostoručne izrade nađeni su u ruševinama lokalne kršćanske bazilike, neki ukrašeni neujednačenim valovnicama.³⁸

Osim na jadranskom području, Slaveni su napali, osvojili, spalili i opljačkali mnoge gradove u Grčkoj, među njima Toperus i Solun.³⁹ U povijesnim izvorima navedeno je da su ubili sve muškarce te porobili žene i djecu. Gradovi su opljačkani i spaljeni do temelja. Mnogi stanovnici Peloponeza u Grčkoj odselili su u planine Tajgeta istočno od Sparte ili otplovili do sigurnijih otoka. Neki od spartanskih izbjeglica osnovali su utvrđeno naselje na kamenitom poluotoku Monemvasia u Lakoniji. Svi se ti obrasci poklapaju s onim što se zbivalo na istočnojadranskoj obali. Možda je najznačajniji nalaz ranoslavenskog paljevinskog groblja u Olimpiji⁴⁰ te obilje ranoslavenske keramike iz francuskih iskopavanja termi u Argosu, srušenih u 585. ili 586. godini. P. Aupert drži da su to ostatci slavenskog tabora u srušenom kupalištu.⁴¹

37 K. Lako *et al.* 2014, 614.

38 K. Lako *et al.* 2014, 616, T. IV: 10–11.

39 S. Vryonis 1981.

40 T. Volling 2001.

41 P. Aupert 1980.

of restoration include the earthen floor in room HA3. In it F. Glaser found remains of seventh century pottery, including late period amphorae. Also found was a segment of an early Slavic pot (Fig. 5) of the Prague type.³⁵ F. Glaser believes that a Roman population survived in Teurnia despite the deterioration of its urban nature.

An early Christian basilica in Klobuk near Ljubuški was also destroyed in the fire, and a three-pointed Avar-type arrow and traces of dry wall remodeling were found in the collapse layer.³⁶

Even in the southernmost part of the Adriatic Sea, at Sarandë in Albania, we see the same patterns of historical development. Archaeologists have discovered that the basilica and the city of Anchiasmos were destroyed and abandoned at some point between 577 (the most recent coin found on the mosaic of the basilica) and 595, after which Anchiasmos ceased to exist as an episcopal centre. Even the written sources mention the events of 586 and 587 pertaining to Slavic incursions when, according to the *Chronicle of Monemvasia*, they devastated, among other regions, Old Epirus.³⁷ Sherds of handmade early Slavic pottery were found in the ruins of a local Christian basilica, some of them decorated with uneven wavy lines.³⁸

Along with the Adriatic area, the Slavs attacked, conquered, burned and looted many cities in Greece, including Toperus and Thessaloniki.³⁹ In the historical sources it is written that they killed all the men and that the women and children were taken as slaves. The cities were looted and burned to the ground. Many residents of the Peloponnesus in Greece had moved to the mountains of Taygetus in the east of Sparta or sailed to safer islands. Some refugees from Sparta founded a fortified settlement on the rocky peninsula Monemvasia in Lakonia. All of these patterns fit well with what occurred on the eastern Adriatic coast. Perhaps most significant was the find of a graveyard in Olympia⁴⁰ and the French excavations at the baths (*thermae*) in Argos that were ruined in the year 585 or 586, which revealed an abundance of early Slav pottery. P. Aupert believes that these are the remains of a Slavic camp in the demolished bathhouse.⁴¹

Pottery is the most common among the small finds that serve as indicators of the newcomers. Very rarely we see finds of metal or other materials, and there are

35 L. Bekić 2016, 43–44.

36 S. Sergejevski 1954, 199, fig. 2b, 207. The author also lists pottery finds in the collapse layers of the church, some with combed waves, but considers them "insignificant". See S. Sergejevski 1954, 192.

37 K. Lako *et al.* 2014, 614.

38 K. Lako *et al.* 2014, 616, pl. IV: 10–11.

39 S. Vryonis 1981.

40 T. Volling 2001.

41 P. Aupert 1980.

Nalazi keramike najčešći su među pokretnim nalazima koji ukazuju na novopridošle useljenike. Nalazi metala i drugih materijala vrlo su rijetki te su nalazi željeznih strelica, pojasnih kopči, fibula, naušnica i tome slično pojedinačni. Ta se keramika jasno može razlikovati od lokalnog tipa koju je proizvodilo preostalo romansko stanovništvo. Pitanje je presloženo za opseg ovog rada, no velikim je dijelom već opisano.⁴² Ukratko, tehnologija koju su primjenjivali slavenski lončari, značajno je jednostavnija. U vrijeme svojeg dolaska proizvodili su lonce isključivo ručno, a samo nekoliko desetljeća kasnije počeli su rabiti sporovrteće kolo. Glina i dodane primjese razlikuju se od lokalne keramike. Prvotno je bez ukrasa. Kasnije, kad se lokalni ukrasi imitiraju, izvedba se razlikuje. Osim toga, pridošlice su imale ograničeni repertoar lončarskih formi, što je uključivalo lonce i pekače, ali bez mnogih formi tipičnih za lokalnu proizvodnju. Iako nam i dalje nedostaje cjelovita slika ranoslavenske lončarske proizvodnje na istočnojadranskoj obali u šestom i sedmom stoljeću, neki su od primjera vrlo živopisni (sl. 1–5).

Iz primjera danih u prvom dijelu ovog rada jasno je da se ti obrasci mogu pratiti u široj regiji te da nas pažljivije proučavanje materijalnih nalaza s takvih nalazišta može dovesti do rasvjetljavanja prvih dodira domaće romanske i novopridošle slavenske kulture.

sporadic finds of iron arrowheads, belt clasps, fibulae, earrings and the like. The pottery can clearly be distinguished from the local type made by the remaining Romanic population. The issue is much too complex for the scope of this paper, but much of this has already been detailed.⁴² Basically, the technology applied by Slavic potters was significantly simpler. At the time of their arrival they were making pots by hand only – just a few decades later they had begun to use the slow wheel. The clay and the admixtures in it differ from the local pottery. Initially they bear no ornamentation. Later, when the local ornamentation was copied, it is executed in a different manner. The newcomers also had a limited range of pottery forms, including pots and frying pans, and lacked many of the forms typical of the local production. Although we still lack a complete picture of early Slavic pottery production in the eastern Adriatic coastal region in the sixth and seventh century period, some examples are very vivid (Figs. 1-5).

From the examples provided in the first part of this paper it is clear that these patterns can be followed in the broader region and that a more careful examination of the material finds from such sites can lead to a clarification of the first encounters of the indigenous Romanic and newcomer Slavic cultures.

- Aupert, P. 1980 – Céramique slave à Argos (585 ap. J.-C.), *Bulletin de correspondance hellénique* Supplément 6, Paris, 373–394.
- Bekić, L. 2007 – Keramički nalazi – kasna antika, u: Bekić, L. (ur.), *Zaštitna arheologija na magistralnom plinovodu Pula - Karlovac*, Zagreb, 137–141.
- Bekić, L. 2009 – Gruba antička keramika, u: Bekić, L., Radić-Štivić, N. (ur.), *Tarsatički principij – Kasnoantičko vojno zapovjedništvo*, Rijeka, 99–118.
- Bekić, L. 2014 – Numizmatički nalazi iz Veštra, u: Bekić, L. (ur.), *Luka Veštar*, Zadar, 145–166.
- Bekić, L. 2016 – *Rani srednji vijek između Panonije i Jadrana. Ranoslavenski keramički i ostali arheološki nalazi od 6. do 8. stoljeća*, Pula.
- Belošević, J. 2000 – Slavenska naseobinska keramika otkrivena u okolišu crkve sv. Križa u Ninu, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti* 38 (25) (1999), Zadar, 110–118.
- Ciglencečki, S. 1999 – Results and problems in the archaeology of the Late Antiquity in Slovenija, *Arheološki Vestnik* 50, Ljubljana, 287–309.
- Ciglencečki, S. 2000 – *Tinje nad Loko pri Žusmu. Poznoantična i zgodnesrednjeveška naselbina*, Ljubljana.
- Džin, K. 2011 – Rimske vile i uvjeti stanovanja na pulskom ageru. Neki primjeri, *Histria Antiqua* 20, Pula, 91–107.
- Gimbutas, M. 1971 – *The Slavs*, London.
- Girardi Jurkić, V. 1981 – Građevinski kontinuitet rimskih gospodarskih vila u zapadnoj Istri od antike do bizantskog doba, *Histria Historica* 4/2, Pula, 77–106.
- Grafenauer, B. 1971 – Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah in vprašanje kontinuitete, *Arheološki vestnik XXI–XXII* (1970–1971), Ljubljana, 17–32.
- Gusar, K. 2011 – Nalazi slavenske keramike s lokaliteta Podvršje – Glavčine, *Archaeologia Adriatica* 3, Zadar, 305–322.
- Hänsel, B., Mihovilić, K., Teržan, B., Tessman, B. 2002 – Ranosrednjovjekovna masovna grobnica ispred vanjskih zidova gradine Monkodonja u Istri, *Histria archaeologica* 31, Pula, 133–158.
- Katić, M. 2018 – Castella qui sunt super civitatem Salonitanam, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 111, Split, 245–279.
- Komšo, D. 2008 – *Pećina Laganiši: mjesto života i smrti*, Pula.
- Komšo, D., Blečić, M. 2007 – The secret cave city hidden in the cliffs (Lovranska draga canyon, Istria, Croatia), in: Kornfeld, M., Vasil'ev, S., Miotti, L. (eds.), *On shelter's Ledge: Histories, Theories and Methods of Rockshelter Research. Proceedings of the XV World Congress UISPP* vol. 14, Lisbon 4-9 September 2006, BAR International Series 1655, Oxford, 119–123.
- Lako, K., Mučaj, S., Bushi, S., Xhyeri, S. 2014 – Anchiasmos (Onchesmos) in the 5th-7th centuries, city, pilgrimage, centre and port, in: Përzhita, L., Gjipali, I., Hoxha, G., Muka, B. (eds.), *Proceedings of the international congress of Albanian archaeological studies: 65th anniversary of Albanian archaeology*, Tirana 21-22 November 2013, Tirana, 614–624.
- Levak, M. 2007 – *Slaveni vojvode Ivana*, Zagreb.
- Marović, I. 2006 – Ostava bizantskih zlatnika iz Narone, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 99, Split, 235–252.
- Marović, I. 2006a – O godini razorenja Salone, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 99, Split, 253–273.
- Marušić, B. 1957 – Slavensko-avarski napadi na Istru u svijetlu arheološke građe, *Peristil* 2, Zagreb, 63–69.
- Marušić, B. 1963 – Djelatnost srednjovjekovnog odjela Arheološkog muzeja istre u Puli 1956. – 1958., *Starohrvatska prosvjeta* III. serija 8–9, Split, 245–260.
- Marušić, B. 1984 – Il tramonto del periodo antico ai confini orientali dell'agro Polese, *Atti Centro di ricerche storiche di Rovigno* XIV (1983–1984), Rovinj, 25–53.
- Marušić, B. 1986 – Prilog poznavanju kasnoantičkog Nezakcija, *Starohrvatska prosvjeta* III. serija 16, Split, 51–76.
- Marušić, B. 1987 – Istraživanje arheološkog nalazišta Rim kod Roča, u: Jurkić, V. (ur.), *Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom Primorju*, Pula 15. – 18. rujna 1982., *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 11 (II) (1986–1987), Pula, 235–243.
- Marušić, B. 1995 – *Istra i sjevernojadranski prostor u ranom srednjem vijeku*, Pula.
- Oreb, F., Rismondo, T., Topić, M. 1999 – Arhitektura, *Ad basilicas pictas*, Split.
- Radović, M. 2010 – Starohrvatski grobovi otkriveni na položaju. Banovac u Ninu, *Diadora* 24, Zadar, 161–178.
- Sergejevski, D. 1954 – Staro-hrišćanska bazilika u Klobuku, *Godišnjak Zemaljskog muzeja n.s.* IX, Sarajevo, 189–210.
- Starac, R. 1994 – Rezultati najnovijih arheoloških istraživanja obavljenih na području Lovranštine, Mošćeništine i Brseštine, *Liburnijske teme* 8, Opatija, 11–29.
- Šonje, A. 1978 – Ranobizantska bazilika Sv. Agneze u Muntajani kod Poreča, *Jadranski zbornik* 10 (1976–1978), Rijeka – Pula, 189–236.
- Vryonis, S. Jr. 1981 – The Evolution of Slavic Society and the Slavic Invasions in Greece, the First Major Slavic Attack on Thessaloniki, A. D. 597, *Hesperia* 50, Princeton – New Jersey, 378–390.
- Volling, T. 2001 – The last Christian Greeks and the first pagan Slavs in Olympia, in: Kountoura Galake, E. (ed.), *Οι σκοτεινοί αιώνες του Βυζαντίου: (7ος-9ος αι.)*, Athens, 303–323.
- Zekan, M. 1977 – Jama Katunište i u njoj nadjeni arheološki material, *Naše jame* 18 (1976), Ljubljana, 71–74.